

„Az Európai Unió a béke elmélyítése érdekében született legsikeresebb találmány.”¹

John Bruton

Babos Tibor

A biztonság globális és európai összefüggései

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.16

A tanulmány fókuszában Európai Unió biztonsági összefüggései állnak, kifejtve annak globális és belső vetületeit. Célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutasson azokra a globális és európai kihívásokra, releváns nemzetközi folyamatokra, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják Európa biztonságát, védelmi rendszereit. A témakifejtés érdekében a tanulmány először rávilágít a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására. A tanulmány második része azokat az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket veszi górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással vannak. Az utolsó rész az európai védelmi rendszer aktuális problémáit és ellentmondásait tárgyalja annak érdekében, hogy összességében egy megbízhatóbb képet adjon Európa jelenlegi biztonsági helyzetéről. A tanulmány amellel érvel, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az európai biztonság különös figyelmet érdemel, s azt igyekszik igazolni, hogy a közös európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövid távon is.

Az Európai Unió (a továbbiakban Unió) fennállása óta béke van, fegyverrel vívott háború nem tépázza a kontinens nemzeteit. Az Unió, mint integrációs erőközpont gyorsan megerősödött, gazdasági és politikai értelemben is stabilitást, prosperitást hozott a kontinensre.² Összekapcsolta az államokat, elősegítette a nemzetek együttműködését, szövetségbe szervezte a társadalmakat, közös célokat ajánlott, s azok elérése érdekében – jelentős forrásbiztosítás mellett – nagy volumenű fejlesztési projekteket generált. Az ezredfordulóra vezető politikai és társadalmi szervezetté avanszált, miközben megteremtette a világ legnagyobb belső piacát is.

Az Európai Unió unióvá, nemzetei és polgárai európaiakká váltak. Mindez addig ívelt töretlenül, míg a közös történelmi örökségre, az évezredes kulturális

1 Brainy Quotes, online: https://www.brainyquote.com/quotes/john_bruton_348349?src=t_european_union

2 Goals and values of the EU, The EU in brief, European Union, Brussels, online: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en (2019. május 6.)

tradíciókra és a hagyományos európai értékek talapzatára építkezett. Az elmúlt néhány év történései, különösen az Európát sújtó tömeges illegális migráció, az annak következményeként megnövekedett terrorfenyegetettség és szervezett bűnözés, a Kelet-Európa peremén zajló elhúzódó fegyveres konfliktusok, valamint a földrészen végbemenő hatalmi dulakodás – köztük az Egyesült Királyság kilépési törekvései – megtorpantották az Unió fellendülését. Előtérbe kerültek a különböző politikai és gazdasági entitások önös érdekei, élénkültek a kezdeményezés megtartását célzó hatalmi megnyilvánulások, az erőpolitizálás bevett gyakorlattá vált.

Az Európai Unió belső feszültségeit és torzszalkódásait tapasztalva John Bruton, 1994–1997 között hivatalban lévő ír miniszterelnök – mottóban szereplő – kinyilatkoztatása ma inkább csak bizakodás, semmint megdönthetetlen tézis. Az „európai álmom” megtépázódott.

Ma úgy tűnik: a különböző biztonsági kockázatok inkább beáramolnak Európába, semmint az Unió határain, vagy távolabb kirekesztődnének. Az Uniót ért intenzív külső behatások, politikai, kulturális, vallási áramlatok, fenyegetések még inkább fokozódnak, erős gyökeret eresztve telepednek meg a kontinensen, befolyásolva az Unió teljes eszmerendszerét, szerkezetét, új pályára állítva a fejlődés kerekét. E komplex kockázatokat az Unió, a belső hatalmi viszályok hevében, nem tudja megfelelően kezelni, ezért a külső és a belső problémák nem oldódnak meg, azokat minduntalan újak tetézik. A szervezet apparátusa ezért túlterheltté, megosztottá vált, az ügyintézés akadozik, aminek következtében az Unió kohéziója számottevően megromlott.³ E helyzetben felgyorsultak az Unió megújítását célzó viták: az eredeti szervező elv, a „nemzetek Európája” mellett mind erőteljesebben jelenik meg az „Európai Egyesült Államok” elgondolás, jóllehet e mögött jelenleg sem választói, sem nemzetállami felhatalmazás nincs.⁴ Furcsa mód, e dilemmára a 2019. májusi uniós választások eredményei sem adtak megnyugtató választ. Mindeközben az Unió politikai kormányzása – mandátum híján is – a központosítás irányába mozdult el, azonban e politikai ambíciókat nem követték további szervezési, átalakítási folyamatok. Az Unió szakmai (gazdasági, külügyi, társadalmi, egészségügyi, védelmi) portfóliói, illetve a tagállamok kormányzatainak nagy része elszakadt az Unió politikai és szakmai vezetésétől, ami egyre komolyabb feszültségeket kelt, töréseket okoz a szervezet egészében, gátolva annak prosperitását.⁵

Az Amerikai Egyesült Államok mintájára létrehozandó Európai Egyesült Államok, és az e mögött meghúzódó szövetségi kormányzás hatalmi elemeinek növelését célzó törekvések, egyértelműen szembe kerültek a nemzetállami törekvésekkel és a

3 Loren B. Landau – Caroline Wanjiku Kihato – Hannah Postel: Europe Is Making Its Migration Problem Worse. The Dangers of Aiding Autocrats. Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, New York, September 5 2018.

4 Future of Europe. European Commission, Brussels, online: https://ec.europa.eu/commission/future-europe_en (2019. május 6.)

5 Richard Wike – Janell Fetterolf– Moira Fagan: Europeans Credit EU With Promoting Peace and Prosperity, Global Attitudes & Trends, Pew Research Center, March 19, 2019, online: <https://www.pewglobal.org/2019/03/19/europeans-credit-eu-with-promoting-peace-and-prosperity-but-say-brussels-is-out-of-touch-with-its-citizens/> (2019. május 6.)

regionális önkormányzatiság, mint uniós alapérték gyakorlatával. Emiatt egyfajta *paradox hatalmi helyzet* alakult ki a kontinensen: egyfelől a szupranacionalitást preferáló politikai érdekkörök a Brüsszel-központú Európai Egyesült Államok létrehozása irányába hajtják a történéseket, másfelől a nemzetállamok önállóságának megőrzésében érdekelt erők – ezzel szemben – továbbra is az európai nemzetek unióját, a nemzetek önrendelkezésének megtartását, a nemzetek együttműködését, és ezáltal a kultúrájában sokszínű Európa megőrzését hirdetik.⁶ E komplex és visszás helyzetben továbbra is kérdéses, hogy a földrész természetes diverzitása forgatja-e tovább az Európai Unió fejlődésének kerekét, vagy az attól való félelem?⁷

A tanulmány fókuszában Európai Unió biztonsági összefüggései állnak, kifejtve annak globális és belső vetületeit. Célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel, rámutasson azokra a globális és európai kihívásokra, releváns nemzetközi folyamatokra, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják Európa biztonságát, védelmi rendszereit. A témakifejtés érdekében a dolgozat először rávilágít a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására. A tanulmány második része azokat az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket veszi górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással bírnak. A dolgozat mellett érvel, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az európai biztonság különös figyelmet érdemel, s azt igyekszik igazolni, hogy a közös európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövidtávon is.

Európa a globális térben

A nyolcvanas évek végén a kelet–nyugati szembenállás megszűnésével gyökeresen új globális stratégiai helyzet alakult ki. A közép- és kelet-európai államok sorban szakítottak a szocializmus gyakorlatával, s deklarálták, hogy a Nyugat és annak társadalmi rendszere részévé kívánnak válni.⁸ E történések széles körű dezintegrációs, ugyanakkor integrációs tendenciákat idéztek elő.

A Közép- és Kelet-Európában végbemenő események radikálisan megváltoztatták a világ politikai arculatát, s az annak hatására megindult változások még ma is meghatározók a kontinensen. A jelenlegi újszerű, a korábbinál sokrétűbb és instabilabb helyzetben a biztonságot befolyásoló tényezők, veszélyforrások, kockázatok is más hangsúlyt kaptak, újjakkal bővültek. Előtérbe kerültek a biztonság egyéb – a hidegháborúban még másodlagosnak számító – alkotóelemei: a gazdasági, a technológiai, a pénzügyi, a vallási, a környezeti, a közbiztonsági, a nemzeti, az etnikai, a kulturális és a migrációs problémák.

6 Brendan Simms – Benjamin Zeeb: States of Europe, Unite! Berlin Policy Journal, May/June 2019, German Council on Foreign Relations, April 29 2019, Berlin

7 Gilles Rout, Peurs et espoirs au sein de l'espace européen, Hermès, La Revue, 2017/1 (No 77), C.N.R.S. Editions, Cairn International Edition, Paris, pp.179-190.

8 George Friedman: Beyond the Post-Cold War World, World View, Stratfor, Austin, Apr 2, 2013, online: <https://worldview.stratfor.com/article/beyond-post-cold-war-world> (2019. május 8.)

A hidegháború után azonnymban kialakult, az Amerikai Egyesült Államok által dominált világregendet, ma fokozatosan váltja fel a többpólusú rendszer.⁹ A századfordulóra befejeződött a hidegháborús rend szétporladása, s új globális hatalmi centrumok súlyközpontjai kezdtek körvonalazódni Észak-Amerikában, Európában és Ázsiában.

E folyamatban az európai és az amerikai gazdasági potenciál ma is meghatározó szerepet játszik, de már egyértelműen nem egyeduralkodó. Paradox módon, a Nyugat sem erősebb, sem sebezhetetlenebb nem lett; s biztonsága sem növekedett az elmúlt három évtizedben. A hatalmi átrendeződés, a feltörekvő országok politikai, gazdasági, katonai térnyerése és az új biztonsági fenyegetések közepette Európa sebezhetőbb lett, hatalmi versenyhelyzetbe került, miközben számos belső feszültség metelyezi szervezetét. Felmerül a kérdés: milyen irányvonalat vesz a globális biztonság az elkövetkező évtizedekben, s melyek azok az újszerű kockázati tényezők, amelyek hatást gyakorolnak Európa jövőjére?

Napjaink nemzetközi kapcsolatai tempójára, időbeli korlátjaira és egyben kilátásaira jelentős hatással van a globalizáció és az abból kinőtt átfogó technológiai, digitális átalakulás. E folyamat gyökeresen új fejlődési dimenziót nyitott az emberiség előtt: az információ és a kommunikáció globalizációja, a tudás széles tömegek előtti gyors elérhetősége, a sebesség növekedése és a távolságok relatív csökkenése, a kultúrák, nyelvek univerzálódása, a piacok világszintű összekapcsolódása következtében sorra dőlnek meg a korábbi tudományos tételek, a műszaki, technológiai robbanás ma feltartóztathatlannak látszik.¹⁰

A tradicionális rend dinamikus átrendeződése következtében egyfelől hallatlanul fokozódik a politikai, gazdasági és technológiai szabadverseny, másfelől a kulturális és vallási központok közötti rivalizálás. A gazdasági dimenzióváltás, a termelés, a fogyasztás és a szolgáltatások új struktúrái, a nemzetközi pénzügyek integrálódása, a nyersanyagok utáni fokozott kereslet és a létszükségletek iránti hajsza egyre erőteljesebben és radikálisabban alakítja a nemzetközi rendet. A világ „összezsugorodása” következtében a fejlettségbeni különbségek élesebben rajzolódnak ki.

Az informatikai, technológiai és digitális forradalom átfogó és nagyiramú változásokat indukált a társadalom egészében, gyökeresen alakította át a politikai, közigazgatási, gazdasági, ipari, mezőgazdasági, oktatási, tudományos, egészségügyi, közlekedési, logisztikai, energetikai, diplomáciai, nemzetbiztonsági és katonai rendszereket. Nagy biztonsággal állapítható meg: e folyamat a történelem globális korszakváltásaként értelmezhető és még hosszú távon determinálja az emberiség fejlődésének alternatíváit.

Az információs társadalom kialakulásának számos jótékony eredménye mellett mostoha fejleményekkel is számolni kell. A széleskörű, vagy célzott kibertámadások a

9 William C. Wohlforth: *The Stability of a Unipolar World*, *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer, 1999), The MIT Press, pp. 5–41.

10 *How's Life in the Digital Age? Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-being*, OECD, Paris, February 26 2019, online: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/how-s-life-in-the-digital-age_9789264311800-en#page3 (2019. május 8.)

közérdeket szolgáló hálózatok, azok kritikus elemei ellen; a közösségi hálózatok feltételezése, személyes adatok lopása és az azokkal való visszaélések, manipulációk és lejárások; a kommunikációs rendszerek ellehetetlenítése, befolyásolás és a *fake news* (álhír), mind már ma is direkt fenyegetést jelentenek államok, szervezetek és egyének számára egyaránt.

Az informatikai alapú rendszereink tényérése, azok megváltozott tartalma, ugyanakkor sérülékenysége, új biztonsági követelményeknek való megfeleltetését és más viselkedési normákat tesznek szükségessé. Az ebből adódó folyamatos és nagyiramú megfelelési kényszert sokan nem képesek követni, az alkalmazkodni, vagy versenyképtelen rendszerek gyakrabban és gyorsabban omlanak össze.

Egyre nyilvánvalóbb a felismerés: a globális éghajlatváltozás nemzetbiztonsági tényező és meghatározó, vagy akár domináns faktora is lehet a XXI. század biztonsági fenyegetéseinek. Jóllehet a konkrét veszélyforrásokról, azok pontos következményeiről, valamint a megelőzésről, válasz-intézkedésekről eltérő a kutatók, politikai vezetők véleménye, mind kevesebben kérdőjelezik meg, hogy a klímaváltozás radikálisan is megváltoztathatja Földünk jelenlegi biztonsági környezetét, közvetlenül és közvetve is veszélyeztetve az emberiség létét. Az éghajlatváltozás következtében olyan potenciálisan bekövetkező tendenciák, konkrét fenyegetések és ezek – egymást negatívan erősítő események – korrelációival kell számolni, mint például a természet és az élővilág számottevő átalakulása, vagy akár a bioszféra részleges összeomlása. A jövőben egyre kevésbé zárhatók ki olyan biztonsági események, mint például az élet alapvető szükségleteiben (víz, élelmiszer) bekövetkező időszakos, vagy hosszú távú hiányok, bizonyos régiók életfeltételeinek ellehetetlenülése; az élhető és termőterületek pólusok felé húzódása; az agrárium (növény és állattenyésztés) mai szerkezetének nagyarányú átrendeződése, az állattenyésztésre alkalmas és a termőterületek zsugorodása, természetes vizek élőlényeiének pusztulása; a gazdasági, társadalmi fejlődés megtorpanása; államok, régiók kormányzatainak meggyengülése következtében leszakadó régiók, azok instabilitásának proliferációja; a humánmigráció drasztikus felerősödése, s mindennek folyamán a létszükségletek, valamint az élhető területek megszerzése utáni hajszák kíméletlen eluralkodása a világpolitikában. Az ózon elvékonyodásával egyenes arányban növekedő ultraviolett-sugárzás hatására átalakulnak, mutálódnak, vagy kihalnak bizonyos élő szervezetek. A növényvilág kémiai, az állatvilág biológiai reakcióinak ismerete gyerekcipőben jár. Az emberiségnek növekvő légzőszervi és bőrirritációkkal, valamint más súlyos betegség-következményekkel kell számolnia. E körülmények folytán felértékelődnek az alapvető életszükségletek, a nyersanyag- és energia-források, a létfenntartás és ellátórendszerek védelmének fontossága.

A századfordulót jellemző biztonsági devianciáknak, a nacionalizmusnak; a szeparatizmusnak; az extrémizmusnak; a gazdasági, technológiai, társadalmi és kulturális aránytalanságoknak; az etnikai és vallási ellentéteknek; a tömegpusztító fegyverek proliferációjának; a nemzetközi szervezett bűnözésnek; a pénzmosásnak; a kábítószer-, fegyver-, és emberkereskedelemnek; a környezetszennyezésnek; az ipari és az ember által okozott egyéb mesterséges katasztrófáknak, vagy a járványok gyűrűzésének a mai országhatárok már egyértelműen nem szabnak gátat. Ma egyre határozottabban és gyakrabban juthatnak kifejezésre a nemzetállamokhoz nem

minden esetben köthető, viszont transznacionális jelleget öltő *fenyegetések*. Természetüket tekintve korunk biztonsági kockázati tényezői térben kisebb kiterjedésűek, azonban sokrétűbbek, szerteágzóbbak, s dinamikusabbak is; hatásukat tekintve könnyen akár világméreteket is ölthetnek; időben pedig szinte teljesen behatárolhatatlanok.

Noha a biztonsági fenyegetések egyetemesen jelentkeznek, azok megoszlása és intenzitása sem globálisan, sem Európát illetően nem egyenletes. Míg például Amerikának, a maga viszonylagos földrajzi, politikai és gazdasági homogenitása következtében nagyjából külső, egyetemes veszélyforrásokkal kellett a kilencvenes években számolnia, addig Európa, heterogenitásából és aszimmetriából adódóan, sokkal több „belső” kockázati tényezőnek volt kitéve, a külső fenyegetések emelkedése mellett. A határok átjárhatóságának fokozódásával mindez kiegyenlítődni látszik, a nemzetállamokhoz nem kapcsolódó, viszont transznacionális biztonsági kihívások ma már bárhol és bármikor felbukkanhatnak, mint ahogy azt a 2001. szeptember 11-i terrortámadások alkalmával, és azóta is, számtalanszor, tapasztalhatta a világ.

A háborús küszöb alatti biztonsági kockázati tényezők, úgymint a gazdasági, pénzügyi műveletek, a kommunikációs és média-kampányok, a tömegpusztító fegyverek meglepetésszerű alkalmazása, azok célba juttathatósága, vagy a terrorizmus által okozható kiszámíthatatlan csapás napjainkban nagyobb valószínűségű fenyegetettséget jelent a fejlett országokra nézve, mint korábban bármikor.

A hidegháború utáni évek zavaros biztonsági környezetében a tömegpusztító fegyverek és más pusztító technológiák ellenőrizetlenül hagyása, proliferációja következtében ma a világ stratégiai erőegyensúlya átstrukturálódik. A fejlett világgal opponáló országok, nemzetek és nem állami szereplők a nemzetközi érdekérvényesítés „szabályszerű” eszközei hiányában, vagy azok helyett, a különleges, vagy gerilla-hadviselés „piszkos” kellékeit ragadják meg, amelyek viszonylagosan kis forrásigényűek, ugyanakkor hatásukat tekintve akár egyetemesek is lehetnek. Azok a fejlett hatalmak, ahol kifejlesztették e technológiákat, mára már célponttá váltak. Miután növekszik annak lehetősége, hogy a harmadik világ bizonyos politikai erői az egymás közötti, vagy a fejlett világgal szembeni nézeteltérései során a hadviselés „piszkos” eszközeihez nyúljanak, a nukleáris, vegyi és biológiai technológiákban, a génmanipulációban, a tömegpusztító fegyverek hordozóeszközeiben, a számítógépek tömeges felhasználásában rejlő szerteágazó veszélyforrások, vagy az egyszerű robbanószerek galád alkalmazása jelenti napjaink talán legkönnyebben és leggyakrabban bekövetkező, ember általi fenyegetését.

A globalizáció általános oldó hatása által befolyásolt társadalmi és kulturális értékek roncsolódása súlyos identitászavarokat okoznak makro- és mikroközösségi szinten egyaránt. A tradicionális nemzeti jellemvonások, öntudatok, szabályok és egyéb értékek új értelmezést kapnak, s e sokrétű folyamatban a nemzeti stratégiai célok is merőben átalakulnak. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nyitottabb határok és az internet következtében a nemzetközi kapcsolatok nemzeti, nemzetállami és nemzetközi vizsgálati fogalmai, szintjei átértékelődnek.

Európában a katalán, a baszk, vagy az észak-ír szakadár törekvések, illetve – az Unió szintjén – a BREXIT azt mutatják, hogy a globalizációval és az uniformizálódással

szemben ma is komoly nemzeti érdekek munkálnának éppúgy, mint amelyek korábban a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia széteséséhez vezettek.¹¹ E gondolatmenet során felvetődik a kérdés: a nemzetiségi, társadalmi, politikai szempontból nem homogén, szövetségi, vagy föderatív államformációk egyáltalán sikeresek tudnak-e maradni korunkban hosszú távon, vagy kódolt instabilitást, konfliktust rejtnek magukban?

A globalizáció hatására univerzálódó biztonsági kihívások nagyban összemosják a „kül-” és „belbiztonság-politikák” közötti különbséget. E folyamatban az államközpontú intézmények és szabályok relatíve gyengülnek és teret engednek a globális kapcsolati rendszerek, szereplők diktálta törvényeknek. A kockázati tényezők egyetemessé válása folytán egyfelől élénkülnek a közös biztonságpolitikai fellépést szorgalmazó viták, másfelől a nemzetállamok magasabb, a nemzetközi biztonsági intézményrendszerek szintjére emelik érdekeik érvényesítését, amely tendencia a nemzetközi intézményrendszer felelősségének látszólagos növekedésével jár.

E folyamatban az állam szerepe és kompetenciája átforgul. Az államok a globalizáció okozta viszonylagos hatalomvesztésüket úgy igyekeznek ellensúlyozni, hogy közvetlen és közvetett politikai eszközökkel blokkolják a nemzetközi szervezetek vezetését, ezáltal ismét állami szintre terelve a döntéshozatali mechanizmusban rejlő kezdeményező szerepet. Ezt ellensúlyozandó, a nemzetközi szervezetek igyekeznek integrálni döntéshozatali mechanizmusait, szigorítják követelményrendszereiket, s nagyobb teret engednek a hatalmi politizálásnak, amellyel megpróbálják a hatékonyságot növelni a szervezeten belül. A nemzetközi szervezetek által korábban oly' kényesen képviselt egyenlőségi elv eltűnésében van és azt fokozatosan felváltja az *erőpolitizálás* gyakorlata. E helyzetben nem egyértelmű, hogy az Európai Unió milyen utat választ: a nemzetállamok autonómiáján, önállóságán és sokszínűségén alapuló nemzetek Európáját, vagy egy, a nemzetállamok feletti intézményrendszert épít, amely aztán egyfajta Európai Egyesült Államokként egyetlen szupranacionális államba tömöríti európai népeit.

Az Európai Unió tehát a századforduló évtizedeiben végbement globális folyamatok közepette is megőrizte jelentős hatalmi státuszát a világban. A bővítési mechanizmus folytatásával mára politikailag nagyobb terület felett diszponál, hiszen új piacokat csatolt be saját gazdasági vérkeringésébe, amelyek által kiterjesztette az Unióhoz kapcsolódó régiók területeit is. Mivel politikai és gazdasági térnyerése nem járt együtt a védelmi katonai potenciál elvárt fejlesztésével, világhatalmi státuszához – legalábbis – felzárkózott Kína és Oroszország.¹²

Az Egyesült Államok továbbra is szuperhatalom, ellentmondásos kormány- és külpolitikája végett azonban már egyértelműen nem egyeduralkodó a világban, jelenleg leginkább „változó tényező” a globális erő-egyenletrendszerben.

Összességében megállapítható, hogy az elmúlt három évtizedben a Nyugat világviszonylatban nem lett erősebb, vagy sebezhetetlenebb és stabilitása sem

11 Or Rosenboim: *Globalism and Nationalism, Why Interconnectedness Does Not Threaten Sovereignty*: Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, July 10 2017, New York.

12 Richard Wike – Jacob Poushter – Laura Silver – Caldwell Bishop: *Globally, More Name U.S. Than China as World's Leading Economic Power, Global Attitudes & Trends*, Pew Research Center, July 13 2017, Washington DC.

növekedett. Ellenkezőleg, a nagyiramú globális folyamatok, a multilateralizmus háttérbe szorulása, főleg az Egyesült Államok politikájának megváltozása miatt, illetve a feltörekvő államok térnyerése és hatalmi ambíciói fokozták a versenyhelyezetet, ami a fejlett demokráciák belső kapcsolatait és szövetségi rendszereit is átalakította. Biztosra vehető, hogy e folyamat során az Európai Unió – geostratégiai elhelyezkedése, egyedi politikai, gazdasági, társadalmi rendszerének természete miatt – még több kihívással és fenyegetéssel néz majd szembe, miközben saját belső feszültségeinek megoldódása sem várható egyik napról a másikra.

Az európai biztonság súlypontjai

Európa és a kapcsolódó régiók biztonságát még mindig az átfogó történelmi korszakváltás következményeiből adódó átmenetiség, az egyszerre jelentkező integrációs és dezintegrációs folyamatok, a regionálisan kialakult köztes állapotok, a megoldatlan konfliktusok, a dinamikus szerkezetátalakulás, a piaci és politikai konkurenciaharc, a liberalizmus és a nacionalizmus párharca jellemzi, miközben a technológia és a digitalizáció soha nem látott sebességre lendítette a fejlődés kerekét. E rész tézise, hogy a globális trendek mellett az európai biztonságot ma leginkább (1) az illegális migráció és annak következményei; (2) a terrorveszélyeztetettség; (3) a regionális konfliktusok és azok eszkalálódásának lehetősége; valamint (4) az európai hatalmi dominancia érdekében folyó Európai Unió és külső küzdelem határozza meg. Az Európai Unió ma ismert politikai viszonyait alapul véve nagy biztonsággal állapítható meg, hogy e négy biztonsági tényezővel még középtávon is számolni kell sőt, szerepük, hatásuk – még ha a sorrendiség változhat is – a jövőben akár még a jelenleginél is jobban felértékelődhet.

Az Európát 2015 óta sújtó tömeges *illegális migráció alapjaiban rengette meg* az Európai Unió döntéshozatali és szakpolitikai intézményrendszerét és – úgy tűnik – hosszú távon hatással lesz a kontinens életére. E vándorlási hullám sokrétű okai közt elsősorban a közel- és közép-keleti, valamint az észak-afrikai térség súlyos konfliktusai, elszegényedése, az ott uralkodó korrupció, a politikai, vallási és etnikai összetűzések, a globális felmelegedés fokozott pusztító hatásai, illetve – nem utolsósorban – az útra kelőkben keltett hamis jóléti vágyak említhetők.

A 2015-ben beözönlött másfél milliós emberáradat rámutatott a szervezet tagállami megosztottságára és ebből fakadó cselekvőképtelenségére, a téves politikai kommunikációra és nehezen megvalósítható bevándorlás-politikára; a túlzott bürokráciára és az elégtelen védelmi mechanizmusokra, a megoldatlan külső határvédelemre. Az illegális bevándorlás ellentmondásos kezelése felbecsülhetetlen károkat okozott és továbbiakat vetít előre: a migráció kapcsán megtört az európai egység, európai államok és politikai pártok kerültek konfliktusba egymással; bizonyos térségek súlyos gazdasági, társadalmi és szociális nehézségeket szenvedtek el, amiből máig képtelenek felocsúdni.

A válság következtében több százezer, nem ellenőrzött és nem nyomon követhető bevándorló tartózkodik az Unió területén, nehézséget okozva a földrész demográfiai, vallási, kulturális, etnikai, társadalmi és munkaviszonyaiban. A törvénytelen bevándorlás közvetve – negatív spirált keltve – ellentéteket szított, majd mélyítette az Unió

tagállamai közti politikai vitákat is, miközben általános értékválságot idézett elő a nemzetállamok társadalmi egy részében.

A vonulási útvonalakon elhelyezkedő államok magas politikai árat fizettek, hiszen a nem várt emberáradat gazdasági nehézségeket, helyi társadalmi, szociális, egészségügyi feszültségeket is okozott, helyenként és időnként anarchiába taszítva a kormányzást. A meggyengült államok mára az Unió perifériájára sodródtak és további destabilizációs folyamatokat gerjesztve, szerteágazó biztonsági fenyegetések táptalajául szolgálnak. A bevándorlás-ellenes, nacionalista, szélsőséges politikai erők lakosság általi támogatása – mindezzel egy időben – számottevően növekedik.

A globalizáció egyfajta reakciós tényezője, vagy inkább selejtterméke a *terrorizmus*. Az egyenlőtlen fejlődés, az elszegényesedés, a fundamentalista ideológiák és az ehhez kapcsolódó szélsőséges politikai eszmevilág a terrorizmus burjánzásának melegágya. A terrorizmus mára általános fenyegetéssé nőtt, a támadások skálája, a veszteségek minőségi és mennyiségi mutatói igazolják, hogy napjaink terrorszervezetek a legtöbb nemzetállam biztonságára potenciális veszélyt jelentenek, legyen szó a fejlett Egyesült Királyságról, Új-Zélandról, vagy a fejletlen Sri Lankáról. Bár az Iszlám Állam (ISIS) közel-keleti legyőzése után globális hatalmi pozíciókat célzó erős terrorszervezetekről napjainkban nem beszélhetünk, a terrorfenyegetettség mértéke bizonyos európai országokban és nagyvárosokban kifejezetten magasnak értékelhető. A terrorizmus napjaink Európájában egyértelműen kapcsolódik a több évtizede folyó illegális bevándorláshoz és a nem tősgyökeres, de Európában letelepedett idegen kultúrájú kolóniákhoz, az elitellenes megmozdulásokhoz, a szélsőséges vallási fanatizmushoz, az extrém politikai csoportokhoz. Megfigyelhető ugyanakkor az elkülönült, egyéni terrorcselekmények számának drasztikus emelkedése is, amelyek mögött növekedő társadalmi problémák, elitellenes reakciók, vagy végletes szektá-ideológiák állnak.

Híradásokból úgy tűnhet, hogy Európát elkerülték a fegyveres harcok, hogy Európa a béke és a biztonság szigete. Az elmúlt alig két évtizedben azonban számos regionális konfliktus, fegyveres összecsapás, illetve háború zajlott a földrészen, amiről csak nagyon felületes tudósítások jutottak el a közvéleményhez. A 2001-es macedón válság, a 2004–2013 között fel-fellobbanó koszovói konfliktusok, a 2008-as orosz–grúz háború, a Krím 2014-es annektálása, valamint az azt követően máig zajló kelet-ukrajnai háború több tízezer emberéletet követeltek, s tízezrek kényszer-kitelepítését okozták Európában. A Balkán-félsziget hidegháború után létrejött államai közti mindmáig megoldatlan területi, kulturális vallási, etnikai feszültségek okán katonai és rendvédelmi erőket állomásoztat a térségben az ENSZ, az EBESZ, az EU és a NATO is. A nem fegyveres, de már az Unió területén jelentkező destabilizációs folyamatok közt említhető mindenekelőtt a katalán, a baszk és az észak-ír függetlenségi törekvések okozta konfliktusok is. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a szimptomák a földrész békéjének törékenységét és az Unió felszín alatt meghúzódó feszültségeit jelzik. E tények tükrében nem zárható ki, hogy a parázsló ellentétek valamelyike ne eszkalálódna tovább, nagyobb regionális válságot idézve elő Európában.

A hatalmi erőcentrumok keletkezése, a nemzeti érdekérvényesítési módszerek és a külpolitikai interakciók ugyan a történelemben kialakult komplex szabályozók

rendszerében, de egyedi módon intézményesültek Európában. Az egyes európai nemzetek mindenkorri attitűdjei, a hatalmi szövetségek változásai mindig is komplexszé és nehezen kiszámíthatóvá tették az európai biztonságpolitika evolúciós alternatíváit. Az európai szintéren megjelenő európai – és nemcsak európai – nemzeti erőforrások politikái napjainkban is hol jobban, hol kevésbé különböznek egymástól, sok esetben együttműködnek, máskor nem, valamint a kooperáció is olykor hosszabb, máskor rövidebb ideig tart. Ezt tovább bonyolítja, hogy a különböző történelmi fejlődésen átesett, eltérő gazdasági szinten álló, más kulturális és vallási értékeket képviselő erők nem képviselnek azonos érdekeket sem az egyes biztonsági problémák, sem a nemzetközi szervezetek kapcsán.

Az európai biztonság megértése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a kontinens történelmének öröksége, a különböző korokban éppen aktuális hatalmi érdekeknek megfelelő politikai döntések, paktumok, amelyek nem minden esetben rendezték megnyugtatóan Európa konfliktusait, további viszályokat kódolva bizonyos régiókban.¹³

A jelenlegi európai rend, különböző politikai érdekek, kompromisszumok, alkuk, kényszermegoldások, vagy hibás döntések eredményeként jött létre. Ezt tükrözik vissza a kontinensen folyamatosan kiéleződő politikai, kisebbségi, etnikai villongások vagy határviták. A történelmi példák bizonyították, hogy az európai hatalmi érdekérvényesítés szempontjából az erő, a felkészültség, a diplomácia elsődleges fontosságú faktorok. Azon országok, amelyek gyenge gazdasági, katonai potenciállal, vagy passzív diplomáciával rendelkeztek, s a nemzetközi folyamatokat nem mérték fel helyesen, rendszerint elszenvetői voltak a nagyhatalmak éppen aktuális döntéseinek. Az európai béke emiatt hallatlanul érzékeny, állandó figyelmet és sok törődést igényel minden érintettől.

Noha az Európai Unió kezdeti éveiben a nemzetállamok részéről egyértelműen kompromisszumra kész, az egységre való törekvés mutatkozott, a mélyen gyökerező európai politikai szokások gyorsan felülírták azt. A közép- és kelet-európai államok csatlakozása után szinte azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy az újonnan csatlakozott államok nem feltétlenül azonos elbírálás alá esnek a régi tagokkal, s – talán – van alapja a „többsebességű Unió” kifejezésnek.¹⁴ E tény felismerésével ezen államok kezdetben gyakorolt odaadó Európa-politikája lelohadt, hiszen az egység magasztosan hangoztatott szlogenje mögött sokszor egyszerűen csak politikai dominanciára és gazdasági diktátumok keresztülvitelére való törekvés húzódott meg.

A kelet-európai államok hamarjában megtapasztalták, hogy a Nyugat az euroatlanti intézményi tagságért komoly árat kér. Annak ellenére, hogy ezen államok teljes állam- és közigazgatásukat, gazdasági rendszerüket, piacukat és honvédelmüket

13 Jakub Lachert: *Post-Soviet Frozen Conflicts: A Challenge for European Security*. Warsaw Institute, 14 March 2019, online: <https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/Post-Soviet-Frozen-Conflicts-Special-Report-Warsaw-Institute.pdf> (2019. június 21.)

14 Bohuslav Sobotka: *Two-speed Europe is a Mistake*. Politico, 12/6/17, Brussels, online: <https://www.politico.eu/article/bohuslav-sobotka-oped-two-speed-europe-is-a-mistake/> (2019. június 21.)

megnyitották a nyugat előtt, nem feltétlenül kaptak fair viszonzást. A működő termelőegységeket a nyugati érdekkörök olcsón felvásárolták, s azzal együtt megkapták a piacokat is, az érdemteleneket nem, így azok sokáig a nemzetgazdaságok koloncaként funkcionáltak. Nem sokkal később az új tulajdonosok egyfelől erőteljesen csökkentették a termelési kapacitásokat az eredeti helyeken, másfelől azokat áttették anyaországukba vagy más országokba, ezzel komoly munkanélküliséget és rossz minőségű tömeges munkavállalót generáltak, ami nagyban rontotta ezen országok gazdasági teljesítményét.

Többé-kevésbé ugyanez volt tapasztalható a védelmi, rendvédelmi szegmensben is, hiszen a Varsói Szerződésből kilépett, nagyméretű fegyveres erővel rendelkező kelet-európai államokat arra sarkallták, hogy katonai rendszereiket erőteljesen csökkentsék, sok esetben olyan szintre, amely már az adott ország minimális nemzetbiztonsági érdekeit sem tudta garantálni. Ezzel természetesen a Nyugat elérte, hogy bármiféle visszarendeződés esetén sem jelentenek valós veszélyt a kelet-európai államok. Néhány év elteltével azonban elvárták, hogy újra, drasztikusan növeljék katonai kiadásait és azokat immáron nyugati gyártók fegyverzeti és haditechnikai eszközeire költse.

E komplex és meglehetősen gyorsan végbement politikai, gazdasági, társadalmi, védelmi rendszerváltás rendkívül komoly terhet rótt a kelet-európai államok lakosságára. Az elmúlt három évtized történései tükrében egyértelműen kimondható, hogy ez összességében igen komoly próbatétel volt a kelet-európai országoknak és sok közülük azóta sem tudott fejlődő pályára állni.

A kelet-európai államok euro-atlanti integrációjával ezért tovább bonyolódott a korábbi nyugat-európai viszonyrendszer. Egyebek között emiatt is tapasztalhatjuk ma azt, hogy sok esetben mást képviselnek az EU-tagok, a NATO-tagok, a nem EU-tag szövetségesek, a nem NATO-tag EU-országok, az EU-aspiráns szövetségesek, a NATO-tagjelöltek, a nagy országok, a kicsik; szintén eltérő az érdekérvényesítés metodikája a nyugat-, közép-, észak-, dél és kelet-európai országoknak.¹⁵ A történelmi precedensek éppúgy bizonyítják, mint a jelen kor politikai gyakorlata, hogy az egyes európai államok együttműködési indíttatása inkább eseti, semmint formális, vagy előre kiszámítható faktorok alapján történik. A mai európai kapcsolatokat a hatalmi érdekérvényesítés, a gyengülő kooperáció, a már-már gátlástalan piaci harcok, ebből adódóan az erőviszonyok gyors változása és a bonyolult helyzetek jellemzik.

Az elmúlt három évtized történéseit kutatva megállapítható, hogy e jellemzők alapvetően közelmúltunkban is jelen voltak Európában, hiszen ez az időszak is bővelkedik olyan eseményekben, amelyek a nemzetközi kapcsolatok, szövetségek élénk átcsoportosulását eredményezték.¹⁶ Ilyen például az Unió kezdeti időszakában a Közös Kül- és Biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy – CFSP), az Európai Biztonság- és Védelempolitika (European Security and Defence Policy – ESDP) és a Közös Biztonság- és Védelempolitika (Common Security and Defence

15 Szenes Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. Szerkesztette: Finszter Géza, Sabjanics István. In: Biztonsági kihívások a 21. században, Dialóg Campus, Budapest, online: <https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/3.%20Szenes%20k%C3%B6nyv,%20%C3%B6nyvr%C3%A9szlet.pdf> (2019. június 26.)

Policy – CSDP) fejlődése. Utóbbi – mint a mai Európai Unió védelmi rendszere – eredetileg Mitterand–Kohl, azaz francia-német ajánlás volt 1990-ben, majd a franciák 1998-ban – kihagyva a németeket – már a britekkel kötöttek érdekszövetséget. A Saint Malo-i tárgyalás eredményeképpen Chirac és Blair együtt tettek javaslatot a CFSP védelmi-katonai dimenziója, az ESDP bevezetésére. A másik példát a 2003-ban eszkalálódó második öbölháború szolgáltatta, ahol már ismét francia-német koalíció mutatkozott, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság Irak-politikája ellen. A történelmi példák egyértelműen bizonyítják, hogy akár egy Európán, vagy az atlanti régió kívüli, távoli konfliktus is megoszthatja a szövetségeseiket; rövid idő alatt jelentős változásokat eredményezve Európában éppúgy, mind a szövetségi formációkban. A legutóbbi példának az illegális migráció szolgálhat, amely szintúgy két táborra tagolta az Unió országait, rámutatva az európai hatalmak valódi önös érdekeire. További gyengülést jelent a katonailag az egyik legmeghatározóbb EU-tag, az Egyesült Királyság kiválása az integrációs szervezetből.

Az európai biztonságpolitikát ma a biztonsági fenyegetések általános erősödése, Kína feltartóztathatatlannak látszó térnyerése, Oroszország hatalmi becsvágyai, az Egyesült Államok impulzív politikai fordulatai és az Unió vezetéséért folyó hatalmi törekvések uralják. Köszönhetően töretlen gazdasági teljesítményének és innovatív technológiai fejlesztéseinek, Kína befolyás-növekedése éppúgy állandósult Európában, mint a világban.¹⁷ Az orosz külpolitika a korábbi szovjet érdekszféra fenntartására és visszaállítására irányul, miközben magabiztosnak tűnő világhatalmi státuszban politizál. Az elmúlt néhány év kedvezőtlen belpolitikai folyamatai következtében az Egyesült Államok presztízse meggyengült, az „Amerika az első” politika következtében úgy globális, mint európai befolyásának visszaszorulása tapasztalható.

Az Európai Uniót mindeközben belső hatalmi viadal, köztük a BREXIT köti le, a migrációs válság és az orosz-ukrán konfliktus megoldása nehézkesen halad előre. Pedig biztosra vehető, hogy e folyamatok – vagyis a bevándorlás okozta demográfiai, kulturális és politikai átrendeződés, valamint az, hogy az orosz-ukrán konfliktusból Oroszország milyen erőnlétben és becsvágyakkal kerül ki – sokkal nagyobb jelentőségűek Európa biztonságára, mint ahogy az Unió jelenleg kezeli azt.

Az amerikai tekintély Európában történő meggyengülése nemcsak kibillentí a korábbi transzatlanti *status quo*-t, hanem akár hatalmi vákuumot is előidézhet.¹⁸ E trendek közepette szinte törvényszerű, hogy ebbe az ürbe olyan erők törnek be, amelyek kellő politikai és gazdasági háttérrel rendelkeznek. A kínai és az orosz befolyás-növekedés félreérthetetlenül e körülmények és folyamatok következménye. Ebben a helyzetben Európának alapvető érdeke, hogy maga töltse ki az USA

16 Joseph S. Nye, Jr.: Understanding 21st Century Power Shifts, The European Financial Review, Munnich, June 24, 2011, online:

<https://www.europeanfinancialreview.com/understanding-21st-century-power-shifts/> (2019. június 25.)

17 Susi Dennison – Ulrike Esther Franke – Paweł Zerk: The Nightmare of the Dark: The Security Fears that Keep Europeans Awake at Night. European Council on Foreign Relations, July 2018, London

18 Nelson Amy J. – Byrne Emily: To Improve Transatlantic Relations Look to History and Identity. Without leadership by example from Europe or America, the world order will shift in China's favor. The National Interest, Washington Dc., September 25, 2018, online: <https://nationalinterest.org/print/feature/improve-transatlantic-relations-look-history-and-identity-31992> (2019. június 25.)

viSSzaszorulása következtében keletkezett hatalmi űrt, egyúttal megelőzze, vagy elhárítsa a további kínai és orosz befolyás-növekedést. Erre csak egy működőképes kohéziós politikával, valós védelmi intézményrendszerrel és erős katonai képességekkel rendelkező Európai Unió lehet képes.

Következtetésként megállapítható, hogy az újjászerveződő regionális hatalmi központok, köztük az EU, egyszerre hozzájárulói és cselekvő formálói is az új multipoláris világrendnek. Noha a nemzetközi kapcsolatok átalakulásának dinamikája évszázadunk első évtizedére jelentősen stabilizálódott, amivel egy időben a hidegháború történelmi távlatba került, de az ezt követő időszak kihívásai ismét bonyolultabbá, bizonytalanabbá és kiszámíthatatlanabbá tették az európai földrész biztonságát. Az illegális migrációval és annak okozataival; a terrorveszélyeztetettséggel; a regionális konfliktusokkal és azok eskalálódásának lehetőségével, valamint az európai hatalmi dominancia érdekében folyó Uniós és külső küzdelemmel a jövőben is számolni kell, mi több, hatásuk az elkövetkező időben akár még a jelenleginél is jobban felerősödhet. Ezzel együtt az Európai Unió – politikai befolyása és gazdasági ereje miatt – továbbra is a világpolitika meghatározó szereplője maradt. A globális hatalmi egyensúly szempontjából kérdés, hogy Kína, Oroszország és az Egyesült Államok irányába történő politikájához, érdek-érvényesítéséhez milyen utat választ Brüsszel? Egy következtelen politikát folytató, dezintegrálódó, az Unió szintjén szervezetlen védelmi képességek birtokában valószínűleg nem lesz képes komoly politikai ellensúlyt képezni a világhatalmi ambíciókat tápláló külső államokkal szemben. Ezért nagy jelentősége van az Európai Védelmi Unió meghirdetett koncepciójának, az elhatározott kezdeményezéseknek és hozott döntéseknek (például állandó strukturális együttműködés [PESCO], az európai védelmi alap létrehozása [EDF], vagy az éves koordinált felülvizsgálatnak [CARD]). A védelmi rendszerek erősítésének és integrálásának elégtelen végrehajtása merőben más irányba terelheti az európai védelmi ügyek egészét, amit mindenképpen meg kell előzni. Az Európai Unió a védelmi szegmens rendezését és a(z) (ön)védelmi képességek drasztikus fejlesztését nem odázhatja tovább.

Következtetések

A tanulmány, a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutatott a biztonság aktuális globális és európai kihívásaira, releváns nemzetközi folyamataira. A témakifejtés érdekében a dolgozat először rávilágított a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására, majd a második részben azokat, az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket vette górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással bírnak. A tanulmány végül az európai védelmi rendszer aktuális problémáit és ellentmondásait elemezte annak érdekében, hogy összességében egy megbízhatóbb képet adjon Európa jelenlegi biztonsági helyzetéről, különös tekintettel a potenciális kockázatokra. A fenti logika mentén amellettt érvelt, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az Európai Unió biztonsága különös figyelmet érdemel, s azt igyekezett igazolni, hogy a közös

európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövid távon is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, 2013, Budapest.
- Friedman George: Beyond the Post-Cold War World. World View, Stratfor, Apr 2, 2013, Austin.
- Lachert Jakub: Post-Soviet Frozen Conflicts: A Challenge for European Security. Warsaw Institute, 14 March 2019, Warsaw.
- Landau Loren B. – Kihato Caroline Wanjiku – Postel Hannah: Europe Is Making Its Migration Problem Worse. The Dangers of Aiding Autocrats. Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, September 5 2018, New York.
- Nelson Amy J. – Byrne Emily: To Improve Transatlantic Relations Look to History and Identity, Without leadership by example from Europe or America, the world order will shift in China's favor. The National Interest, Washington Dc., September 25, 2018.
- Nye, Jr. Joseph S.: Understanding 21st Century Power Shifts. The European Financial Review, June 24, 2011, Munnich.
- Rosenboim Or: Globalism and Nationalism, Why Interconnectedness Does Not Threaten Council on Foreign Relations, July 10 2017, New York.
- Rout Gilles. Peurs et espoirs au sein de l'espace européen, Hermès, La Revue, 2017/1 (No 77), C.N.R.S. Editions, Cairn International Edition, pp.179-190., 2017, Paris.Sovereignty, Foreign Affairs.
- Simms Brendan – Zeeb Benjamin: States of Europe, Unite! Berlin Policy Journal, May/June 2019, German Council on Foreign Relations, April 29 2019, Berlin.
- Sobotka Bohuslav, Two-speed Europe is a Mistake, Politico, 12/6/17, Brussels.
- Szenes Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. Szerkesztette: Finszter Géza, Sabjanics István. In: Biztonsági kihívások a 21. században, Dialóg Campus, 2017, Budapest.
- Susi Dennison – Ulrike Esther Franke – Paweł Zerka: The Nightmare of the Dark: The Security Fears that Keep Europeans Awake at Night. European Council on Foreign Relations, July 2018, London.
- Wike Richard – Poushter Jacob – Silver Laura – Bishop Caldwell: Globally, More Name U.S. Than China as World's Leading Economic Power, Global Attitudes & Trends, Pew Research Center, July 13 2017, Washington DC.
- Wohlforth William C.: The Stability of an Unipolar World, International Security, Vol. 24, No. 1 (Summer, 1999), The MIT Press, pp. 5–41., 1999, Cambridge, US.